

kanó almanach royalok is, melyek francia hatásra terjednek el német területeken. A magyar politikai elit török elleni küzdelme sem jelent meg markánsan ebben a másfél évtizedben, míg az 1663–64-es háború idején még kiugróan nagy számú röplap utalt Zrínyi Miklós és Péter, Batthyány Ádám és Kristóf, valamint Esterházy Pál török elleni személyes küzdelmére. A korábbi török háborúk tradíciója azonban a 17. század végi kiadványokon is tovább élt, jelezve, hogy a röplapműfaj is sokféle tradíció hordozója, szűkebb periódusok, de nagyobb időintervallumok tanulmányozása is sokféle réteget mutatja be a kora újkori politikai gondolkodásnak.

G. ETÉNYI NÓRA

Eubomír Jankovič, Inkunábuly. Umenie európskych knižných tvorcov 15. storočia v zbierke Slovenskej národnej knižnice, Martin, Slovenská národná knižnica, 2014, 358, [2] p. ill. 35 cm ISBN 978-80-8149-041-5

A szerző a Szlovák Nemzeti Könyvtár (Turócszentmárton) gyűjteményében őrzött ősnymtatványok, azaz a 15. századi európai nyomtatott könyvek művészi kivitelezéséről nyújt látványos képet. Eubomír Jankovič az itt őrzött 516 ősnymtatványból válogatott. A könyv a szerző előszavával indul, majd azoknak a kollégáknak mond köszönetet, akik munkájában segítettek. Következik a használati utasítás és egy rövidítési jegyzék, végül a gyűjtemény története. Ezek után jön a fő rész a képekkel, különböző szempontok alapján válogatva, s öt fejezetre osztva. Mindegyik fejezetet bevezetés előz meg, s mindegyik fejezetben újra kezdődik a képek számozása.

Az 1. fejezetben festett és aranyozott illuminációval, s szebbnél-szebb festett keretekkel díszített ősnymtatványokat láthatunk. Ez általában a nyomdász által szándékosan üresen hagyott kezdőbetű helyére festett iniciálékat jelenti, s minthogy a korai, 15. századi, sőt még a 16. század eleji könyveknél sincsen igazi címlap, ezt a szerepet rendszerint a kinyomtatott mű díszes kezdőlapja tölti be. E fejezetben 43 képet láthatunk, sőt nyugodtan mondhatom, gyönyör-

kódhetünk bennük. Ez nem jelent 43 nyomtatványt, mert gyakran, amíg az egyik – általában verzó – oldalon az adott ősnymtatvány teljes, díszített lapját közli Jankovič, addig a réktó oldalon nagytíva csak az iniciálé képe látható, és ez többnyire nem az előző kép kivágata, hanem egy gondosan készített újabb felvétel. Másor, például az egyik legtermékenyebb német nyomdász, könyvkereskedő és könyvkiadó, Anton Koberger kiadványai esetében, egy közös lapon gyűjti össze az előzőekben bemutatott díszes lapok iniciáléit. Tanulságos, hogy ahogy mi is megállapítottuk az MTA Könyvtára ősnymtatványainak nyomtatott katalógusában, a szlovák kollégák is ezeket a díszes kezdőbetűket egy Kobergernek dolgozó könyvfestő-műhelyből származtatják. Nekem legérdekesebbek az 1488-as Prágában nyomtatott cseh nyelvű *Biblia* festett kezdőbetűi egy prágai műhelyből, és sajnálom, hogy a 65 iniciáléből csak tizenkettőt közöl a szerző. Magyarországon hat példány van belőle, de egyik sem teljes. Érdekes látni az ISTC világ-katalógusában, hogy amíg Angliában, Francia- és Németországban, Itáliában, Ausztriában, vagy Oroszországban alig akad belőle egy-egy példány, addig az USA-nak vagy kilenc példánya van. Ezeket vajon kik és mikor adták el Amerikának?

Több fejezetben a képek magyarázó szövege a margón két részből áll: 1. Kövérrel szedve a belső díszítés, illetve a könyvkötés készítésének helye, utalva a kutató nevére, aki a műhely meghatározta (pl. Studničková, Rozsondai). E név alapján lehet visszakeresni az irodalomjegyzékből („Literatúra”) a szakirodalom teljes címét. 2. Alatta normál szedéssel a közölt kép, a díszes kezdőbetű olvasata és annak leírása, amit látunk és a mérete. A lap legalján van a mű rövid címléírása.

A 2. fejezetben nem festett, hanem a kaligrafikus és tollrajzos díszítésű ősnymtatványokból állított össze 28 képtáblát a szerző. Az ősnymtatványokban a széles margók, üres helyek kínálták magukat rajzokkal való kifestésre, hiszen a legkorábbi nyomtatványok nyomdászai, de vevők is még a kéziratok könyveket, a kódexeket tekintették mintának. Ők is gyakorlott kaligráfusokat, rubrikátorokat kértek fel a könyveik

díszítésére. Cassiodorus: *Historia ecclesiastica tripartita*, Augsburgban 1472-ben megjelent, náluk őrzött példányából nyolc képet is közöl Jankovič, pedig, mint írja, épp ezek a rajzok talán a 20. század elejéről valók (66–70)! A további, e csoportba sorolt ősnymtatványok esetében is több tollrajzos iniciálét láthatunk ugyanabból a példányból, amit csak helyeselni lehet. A 85. old. 21a kép szöveg kezdete nem „A-Die”, hanem „A-D te” tudniillik „levavi animam meam”. Hasonlóképpen a 110. old. 13d kép olvasata nem „A-ccē”, hanem helyesen „E-ccē”.

A 3. fejezet a legterjedelmesebb, csaknem annyi, mint a többi négy fejezet együtt. Nem is csoda, hiszen itt a fametszetekkel gazdagított ősnymtatványok kerülnek sorra. E fejezetben még indokoltabb, hogy ugyanabból az ősnymtatvány példányból több képet is láthatunk, így festett, vagy csak egy színnel színezett, de festetlen fametszeteket is. A 111. oldalon öt „I” kezdőbetűt mutat be Jankovič, sőt mindegyik az Ignatius névhez kapcsolódik, mégis mindegyik másképpen díszes. Érdekes megfigyelni, hogy a Günther Zainer augsburgi nyomdájából kikerülő *Biblia Germanica* fametszetes iniciálékkal gazdagon díszített kiadása viszonylag korai, 1477-ből való, de általánosság a fametszetes ősnymtatványok az 1490-es évektől válnak. Ha mégis van korábbi, az 1480-as évek derekától fametszetekkel gazdagon illusztrált ősnymtatvány, akkor azt a könyv tárgya, pl. Breidenbach: *Peregrinatio in Terram Sanctam / Die heyligen reyssen gen Jherusalem*, Jacobus de Voragine: *Legenda aurea*, vagy a *Gart der Gesundheit*, *Hortus sanitatis* gyógynövényeinek, gyógymódjainak (kuruzslási szokásainak) bemutatása indokolja. Nem véletlen, hogy Hartmann Schedel *Világkrónikája* (1493), amelynek fametszetei Wolgemut és Pleydenwurff festő-grafikus műhelyében készültek, s az itt tanoncoskodó fiatal Dürer is közreműködött, 13 képpel szerepel. De találkozunk más misekönyvek mellett az 1493-as, 1495-ös és az 1498-as esztergomi misekönyv kánonképével, illetve néhány szép nyomtatott iniciáléjával. Szépek a cseh *Biblia* (Kutná Hora 1489) színezett fametszetei. A 160–161. lapon bemutatott töredékes *Almanach* unikum, miként Sebastian Brant, *Von dem Fuchshatz* egy-

levelés satirikus laptöredéke is (199, 97. kép). Ez utóbbinál meg kell azonban jegyezni, hogy az ISTC ib01097400 számon jelöl még egy példányt Halleban (Staatliche Galerie Moritzburg). A korai reneszánsz könyvművészet egyik gyönyörű példája Plutarchos *Vitae illustrium virorum* velencei kiadása 1491-ből. – A Thuróczy-féle *Chronica Hungarorum* e példánya a Semsei könyvtárból került a Szlovák Nemzeti Könyvtárba (174), míg Pico della Mirandola *Aureae epistolae* című művének itteni példánya a nyitrai rendházból (179), Petrus Lombardus: *Sententiarum libri IV* a kassai ferences rendházból (45). (Összeköt minket a közös történelem!) Visszatérve a Thuróczy-féle *Chronica*-hoz: a 174. lap 7b képen sárgával ki van emelve a „Zlowachko” név. Ez a rész igazán nem válik a résztvevők dicsőségére. Itt nem Szlovákiáról van szó, akkor az még nem volt, hanem Albert magyar király halála után Giskra gaztetteiről (1440), majd így folytatódik a szöveg: „Azután... Pongrác, aki kegyetlenebb volt, mint a külföldi ellenség, és Komorovszki Péter, Akszomit, Talfusz... és Szlovacska, meg sok más... aki a zsákmányolásban lelte örömét... a szomszédságában lévő egész vidéknek rémületére volt.” Ahogy a szövegben áll: „... vicine regionis parti terrori erant.”

A 4. fejezetet a szerző a nyomdász- és kiadói jelvényeknek szenteli. A képek a megjelenési hely szlovák neve betűrendjében következnek, kezdve Augsburggal, de már a harmadik helyen Bazel után Velence következik – szlovákul: Benátky. Velencéből van, a többivel összehasonlítva, a legtöbb példa. Vannak feketével vagy pirossal nyomtatott vagy kézi színezésű jelvények. A név kezdőbetűit más-más ábra foglalja magába, például kettős címerpajzs (N[icolas] K[essler]), beszélő névre utaló címer vagy ábra (B[enedetto] F[ontana]), egy kút ágának két oldalán a kezdőbetűk, vagy Peter Drach jelvényének egyik pajzsán a sárkány), városi címer (a firenzei lilium két oldalán LA = Lucantonio Giunta). A kiadó költségén megjelenő nyomtatványok esetében nem a nyomdászok, pl. Johann Hamman és Bonetus Locatellus jelvénye látható, hanem a kiadó, Octavianus Scotus Modoetiensis [= Monza] jelvénye: OSM körbe zárva, rajta kettős keresztrel (244–245). A ligált

AA betű, Alexander Alyate nyomdászjelvénye két fejezetben is szerepel (179. és 254.), bizonyára az ezt körülvevő gazdag fametszetes díszítés miatt. A nyomdász- és kiadói jelvények képe melletti rövid magyarázatot a szerző az öt fejezet után az „Ábrák annotált jegyzéké”-ben még bővebben kifejti. – 245. oldal: Jacobus de Voragine-nek van *Sermones de sanctis* c. műve, de ez itt hibás felvétel Goff J-191 tévedése nyomán (J-120a = J-191). Ezt vehette át Kotvan, s ezek alapján Jankovič, aki közli, hogy sem a GW-ben, sem az ISTC-ben nincs benne ez a kiadás. Benne van: ISTC ij00120500 számon, de a helyes cím: *Legenda aurea sanctorum*, és nem folió, hanem 4° a mérete. Az ISTC-ben a lelőhelyek között szerepel is ’Martin Matica’, s a „Notes”-ban említik Goff és mások tévedését.

Az utolsó, 5. fejezetben az állomány késő gótikus és kora reneszánsz bőrkötéseiből válogatott közel harmincat Jankovič, melyeket a részletekkel együtt 39 képen mutat be. Van, hogy ugyanannak a kötésnek bemutatja az elő- és háttábláját, amit az indokol, hogy a gótikus kötéseknek rendszerint az előtáblája gazdagabban, míg a háttáblája egyszerűbben van díszítve. Más esetben bemutatja nagyítva a kapcsolatot, a sarok- és középereteket. A mindössze hat reneszánsz kötésből az egyik magyar (31. kép), az utolsó jellegzetes krakkói kötés (39. kép). Két fonadékmintás velencei kötetet is láthatunk (35–36. kép), de ezek aranyozottnak látszanak, nem vaknyomásosnak. A 37. és 38. képen közölt kötések semmiképpen sem itáliaiak, akkor sem, ha mindkét nyomtatvány velencei. Ez a két-tő görgetős német reneszánsz kötés. Sajnos a 37. képen (300) Bernardus Claravallensis *Sermones*-ének (Velence 1495) elő- és háttábláját a restauráláskor felcserélték. Egrészt ezt mutatja a háttáblákon szokásos, a két kapocs szíjait leszorító fémlemezke, másrészt a görgetők képecskéi is a fejük tetején állnak. Egyébként nagyon jók a felvételek, a kötések díszítő motívumai jól tanulmányozhatók.

Az öt fejezetet az ott közölt képekre vonatkozó bővebb jegyzetek követik („Anotovaný zoznam...” 303–329), majd a nyomdászok, kiadók és könyvkereskedők betürendes bio-bibliográfiája. De itt szerepel Ulrich Schreier salz-

burgi, de Bécsben és Pozsonyban is működő könyvfestő és talán könyvkötő, a nürnbergi festő-fametsző, Wilhelm Pleydenwurff és Michael Wolgemut is. Közli az adott személy névváltozatait és irodalmi hivatkozást is ad (Geldner, Voit). Az életrajzoknál megadja, hogy az adott nyomdásztól milyen kiadványok vannak meg a Szlovák Nemzeti Könyvtárban. – Az Irodalom-jegyzékben Ferdinand Geldner munkái idézésénél zavaró, hogy az „*Inkunabelkunde*” Wiesbaden 1978 kétszer szerepel (mindkettő sajtóhibával), s a „*Die deutschen Inkunabel-drucker*” Stuttgart 1968–70. két kötete külön tételként felvéve, ez is sajtóhibákkal. De Borsa Gedeon *Clavis typographorum* két kötete is két külön tétel. Nem értjük, miért. Nem minden irodalmi hivatkozásnál ad oldal- vagy tételszámot (pl. Manfred von Arnim, Sz. Koroknai Éva). Az on-line források listáján is kétszer szerepel az osztrák <http://othes.univie.ac.at>, s vajon mi indokolja a <http://myfonts.com> tételt. – Kár, hogy az angol és német összefoglaló nem a szlovák bevezetés fordítása, hanem az öt fejezetre vonatkozó és az ott illusztráltakkal kapcsolatos eszmefuttatás, s a Slovenská národná knižnica kialakulásáról, könyvanyagának, különösen a régi könyveinek történetéről, provenienciájáról nem esik szó.

Mindent összevetve egy szép, a nagyközönség számára élvezetes reprezentatív kötetet kaptunk Ľubomír Jankovičtól a Szlovák Nemzeti Könyvtár ősnymtatvány-gyűjteményéről.

ROZSONDAI MARIANNE

Komorová, Klára – Saktorová, Helená, Tlačé 16. storočia vo františkánskych knižniciach. – Opera impressa saeculi XVI quae in bibliothecis Ordinis Franciscanorum asservantur, Martin, Slovenská národná knižnica, 2014. 703 p. (Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných území slovenska. – Catalogus generalis operum impressorum saeculi XVI quae in Slovacia asservantur, Tomus 3.)

1993-ban indult útjára az a szlovák könyvtörténeti sorozat, amelynek célja a teljes Szlovákia területén őrzött 16. századi nyomtatványok egy-